

УДК 343.2.033](477)

П.П. Підюков,
 доктор юридичних наук, професор,
 заслужений юрист України
О.М. Юрченко,
 доктор юридичних наук, доцент,
 заслужений юрист України
Я.Ю. Конюшенко,
 кандидат юридичних наук, доцент,
 доцент кафедри кримінального процесу НАВС,

ТЕРОРИЗМ ЯК НАЙНЕБЕЗПЕЧНІШИЙ ПРОЯВ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ ТА ПРОБЛЕМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЩОДО ПОСИЛЕННЯ БОРОТЬБИ З НИМ

Стаття присвячена актуальній проблемі протидії тероризму. Важлива увага приділяється удосконаленню вітчизняного законодавства щодо посилення боротьби з ним та відповідальності за його фінансування.

Ключові слова: *тероризм, терористичні організації, організована злочинність, боротьба з тероризмом, відшкодування шкоди.*

Статья посвящена актуальной проблеме противодействия терроризму. Важное внимание уделяется совершенствованию отечественного законодательства по усилению борьбы с ним и ответственности за его финансирование.

Ключевые слова: *терроризм, террористические организации, организованная преступность, борьба с терроризмом, возмещение вреда.*

Paper is devoted to the problem of combating terrorism. Close attention is paid to the improvement of national legislation to strengthen the fight against it and the responsibility for its funding.

Keywords: *terrorism, terrorist organizations, organized crime, terrorism, reparation.*

Тероризм, поява та еволюція якого протягом декількох десятиріч кінця минулого – початку нинішнього тисячоліть спостерігалися в тих чи інших країнах світу, останнім часом стає характерним і дедалі більш відчутним чинником дестабілізації українського суспільства та криміногенної ситуації в нашій державі, створюючи подекуди реальну загрозу її національній безпеці.

Низка терактів, що відбулися за майже два минулих роки в Донецькому, Луганському й інших регіонах, Одесі, Харкові, нещодавні терористичні прояви навіть у столиці України, що сколихнули всю світову спільноту, не змогли не стурбувати керівництво держави і українську громадськість змусили правоохоронну систему і науковий потенціал країни зосередити увагу і ретельно вивчити ситуацію, всебічно дослідити їх соціально-правову природу, визначити їх причини, коло злочинних кланів і угруповань, всіх тих, хто стоїть за цими злочинами, організовує їх, хто фінансує терористичну загрозу в Україні, та вжити адекватних заходів щодо їх попередження, протидії та ефективного стосовно них реагування.

На думку авторів цієї публікації, її матеріали допоможуть науковцям і практикам не тільки відповісти на окреслені питання, а й визначити шляхи щодо виправлення становища та змінити ситуацію на краще.

Варто, по-перше, констатувати той факт, що тероризм до цього часу поки ще не був предметом комплексного наукового дослідження як один із небезпечних проявів (різновидів) організованої злочинності. Він традиційно вважався різновидом політичної злочинності, а з урахуванням того, що його правова природа нерідко містила економічні, релігійні та інші складові, це зумовлювало дослідження тероризму в контексті кримінології, кримінології та інших галузей сучасної правової науки. Втім, у зарубіжній науковій літературі вже переконливо доведено і світовою правоохоронною практикою підтверджено, що безпосередні виконавці терактів – це, як правило, “пішаки”, звичайні “маріонетки”, за якими стоять більш вагомні “фігури” і “ляльководи” – організовані злочинні організації і мафіозні клани (навіть якщо теракти вчиняються на релігійному ґрунті).

Це підтверджується і вітчизняною практикою знешкодження бандитських і диверсійно-терористичних груп, організованих злочинних угруповань (на прикладі викриття і знешкодження ОЗГ, очолюваного сином колишнього народного депутата від Партії Регіонів та губернатора Донецької області А. Близнюка, яке протягом 2014–2015 рр. фінансувало бойовиків-терористів “ДНР” і “ЛНР”, незаконно реалізуючи державі державне ж вугілля, видобуте на захоплених терористами шахтах, та ряді інших прикладів).

По-друге, ще понад 20 років тому в міжнародному праві було закріплено поняття “фінансування терористичної діяльності”. У прийнятій Організацією Об’єднаних Націй Декларації про заходи щодо ліквідації міжнародного тероризму (затверджена резолюцією 49/60 Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1994 року) було проголошено обов’язком країн-учасниць “утримуватись від організації терористичної діяльності, підбурювання до неї, сприяння її здійсненню, фінансування, заохочення чи проявлення терпимості до неї та прийняти належні практичні заходи щодо забезпечення того, щоб їхні відповідні території не використовувались для створення терористичних баз чи навчальних таборів для підготовки та організації терористичних актів, спрямованих проти інших держав та їх громадян”.

У 1996 році ООН закликала всі держави світу (підпункт (1) пункту 3 Резолюції 52/210 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 1996 року) “здійснити кроки з тим, щоб запобігати і протидіяти відповідними внутрішніми заходами фінансуванню терористів і терористичних організацій, незалежно від того, здійснюється таке фінансування прямо чи опосередковано через організації, які також мають або стверджують, що мають на меті благодійні, суспільні чи культурні, таким як цілі, або також залучені до заборонених видів діяльності таких, як незаконне постачання зброї, незаконний обіг наркотиків та вимагання, включаючи викори-стання осіб з метою фінансування терористичної діяльності”.

Майже рік потому в Резолюції 52/165 Генеральної Асамблеї ООН від 15 грудня 1997 року Організація Об’єднаних Націй знову закликала держави світу розглянути питання про здійснення заходів, передбачених у Резолюції 52/210 від 17 грудня 1996 року, та визнала за необхідне створення Спеціального Комітету по боротьбі з фінансуванням тероризму, а Резолюцією 53/108 Генеральної асамблеї від 08.12.1998 року – зобов’язала вже створений на той час цей Спеціальний Комітет розробити проект Міжнародної Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, що мав би доповнити відповідні чинні міжнародні документи, зокрема, визначити, які саме діяння мають розглядатись як його фінансування.

Протягом менше року таку Конвенцію було розроблено, і вже 10 січня 2000 року вона була відкрита для підписання країнами в Нью-Йорку. У цьому важливому міжнародно-правовому документі вперше, поряд із визначенням переліку протиправних діянь, що мають розцінюватись як злочинне фінансування терористичної діяльності, було також окреслено три основних положення, обов'язкових для врахування в нормах національного законодавства країн-учасниць.

Перше з цих положень містило вимогу, щоб фінансування тероризму беззаперечно визнавалось у внутрішньодержавному законодавстві як кримінальний злочин.

Друге положення вимагало, щоб країни, які підпишуть вказану Конвенцію, забезпечили судові процеси щодо таких злочинних діянь.

Нарешті, третє положення зобов'язувало всі країни створити систему протидії терористичним актам.

У свою чергу, Рада Безпеки ООН Резолюцією 1373 від 28 вересня 2001 року визнала за необхідне, щоб держави на додачу до міжнародного співробітництва в боротьбі з тероризмом вживали додаткових заходів з метою запобігання та протидії на своїх територіях, з використанням усіх законних способів, фінансуванню та підготовки будь-яких актів тероризму, зобов'язавши всі країни світу:

- а) запобігати й протидіяти фінансуванню терористичних актів;
- б) ввести кримінальну відповідальність за навмисне надання чи збір засобів, будь-якими методами, прямо чи опосередковано, їх громадянам, або на їх територіях з намірами, щоб такі засоби використовувались, чи при усвідомленні того, що вони будуть використані для здійснення терористичних актів;
- в) невідкладно заблокувати кошти та інші фінансові активи чи економічні ресурси осіб, які скоюють або намагаються скоїти терористичні акти, або беруть участь у здійсненні терористичних актів чи сприяють їх здійсненню; організацій, які прямо чи опосередковано перебувають у власності або під контролем таких осіб, а також осіб та організацій, що діють від імені або за вказівкою таких осіб;
- г) утримуватись від надання у будь-якій формі підтримки – активної чи пасивної – організаціям або особам, причетним до терористичних актів, у тому числі шляхом запобігання вербуванню членів терористичних груп та ліквідації каналів постачання зброї терористам;
- г) відмовляти в прихистку тим, хто планує, фінансує, надає допомогу або скоює терористичні акти, чи надає прихисток терористам і сприяє скоюваням ними злочинам;
- д) не допускати, щоб ті, хто фінансує, планує, надає допомогу або вчиняє терористичні акти, використовували свою територію з цією метою проти інших держав або їх громадян;
- е) забезпечувати, щоб будь-яка особа, яка бере участь у фінансуванні, плануванні, підготовці або здійсненні терористичних актів чи в підтримці терористичних актів, притягалася до судової відповідальності, й забезпечити, щоб, окрім будь-яких інших заходів щодо цих осіб, такі терористичні акти кваліфікувалися як серйозні кримінальні правопорушення у внутрішньодержавних законах і положеннях та щоб покарання належним чином визначалося небезпечністю таких терористичних актів;
- є) надавати одна одній усіляку допомогу у кримінальному провадженні чи кримінальному переслідуванні, що мають стосунок до фінансування або підтримки терористичних актів, включаючи сприяння в отриманні наявних у них доказів, необхідних для такого переслідування.

Зазначені вище міжнародно-правові документи були імplementовані й отримали свій розвиток у національному законодавстві нашої країни.

Відповідно до ч. 1 ст. 258 (5) КК України, фінансуванням тероризму визначаються дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту та створенню терористичної групи (організації).

Окрім цього, минулого року Верховною Радою України було прийнято Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” [1], який містить низку кримінальних норм, методики й механізми розв’язання наявних проблем у визначеній сфері, що через обмеженість обсягу друкованого матеріалу цієї публікації неможливо висвітлити, і це є окремою тематикою інших наукових досліджень.

Щодо ж сучасної вітчизняної науки, то проблема боротьби з фінансуванням тероризму залишається в ній поки що однією з найменш досліджених.

Лише в окремих наукових джерелах можна зустріти констатацію того, що “терористичні організації беруть активну участь в організованій злочинності, торгівлі наркотиками, зброєю, як правило, для здобуття грошей, необхідних їм для ефективного виконання політичних цілей” [2, с.188] або що “з початком нинішнього тисячоліття тероризм глобалізується, набуває дедалі більш конкретних і специфічних форм, спираючись на матеріальні бази” [3, с.73] чи щось подібне. Комплексні ж дослідження цієї проблеми на рівні наукових розробок і дисертацій наразі лише плануються.

Водночас особливої актуальності цей важливий напрям наукового аналізу і прогнозу набуває і через загальновідомі події та довготривалість антитерористичної операції на Сході України, наслідками яких стали захоплення терористами заручників, цивільних та військових об’єктів, загострення суспільно-політичної обстановки, масовані ракетно-артилерійські обстріли густонаселених районів Донецька, Маріуполя, інших населених пунктів Східного регіону країни [4, с. 3] та людські жертви, що неминуче й закономірно загострюють невідкладну необхідність виявлення й позбавлення осіб, пов’язаних із терористичною та сепаратистською діяльністю, джерел фінансування.

Тільки під час антитерористичної операції, за офіційними даними, втрачено більше 10 тис. бійців АТО і вдвічі більше – отримали поранення і каліцтва.

Останнім часом зафіксовано функціонування стійких каналів масового надходження у незаконний обіг з території проведення АТО найрізноманітнішого арсеналу вогнепальної зброї, вибухівки та вибухових пристроїв, що становить потенційну небезпеку для миру і спокою населення в інших регіонах країни [5, с.12].

Відомий вчений і практик у галузі забезпечення державної безпеки і протистояння терористичним загрозам В.В. Крутов безспідставно наголошує на тому, що терор із засобів досягнення цілі перетворився на саму ціль; з’явилася філософія тероризму як самодостатнього явища; сучасний тероризм став, по суті, вже ідеологією, на якій зросло зовсім нове покоління терористів з іншим менталітетом, нерозумінням, несприйняттям чи ігноруванням будь-яких моральних обмежень у застосуванні насилля і позбавлене загальноморальних цінностей. При цьому головними причинами й витоками тероризму в Україні він ще на початку тисячоліття вбачав “наше соціально-економічне становище і ті

проблеми, які лежать в основі непростих відносин між суб'єктами господарювання", а першопрчиною – "серйозне майнове розмежування" [6, с. 127].

Підкреслимо, що саме вказані складові, спотворені антиукраїнською пропагандою, прихованим агресивним ворожим настроєм до нашої країни з боку Росії й усілякою підтримкою нею донецько-луганських сепаратистів (військовою технікою, зброєю, живою силою та ін.) стали тим основним поштовхом як для початку терористичної агресії у східних регіонах України, так і подальшого її розвитку, дестабілізації ситуації, причому не лише в нашій державі, а й у країнах Східної Європи і навіть в усьому світі.

Під виглядом гуманітарної допомоги через пропускні пункти державного кордону України з дружньою колією Росією, підконтрольні бойовикам-сепаратистам, останнім регулярно надходять колони "автомобільних конвоїв" з озброєнням, боєприпасами і живою силою, поставляється немаркована бронетехніка тощо.

Як наголошує Президент України П.О. Порошенко, міжнародна коаліція на підтримку України має дати рішучу відсіч злочинам терористів, "посилити всі форми тиску на тих, хто їх спонсорує та всебічно підтримує. Будь-яка допомога бойовикам, постачання зброї, техніки й добре тренованої живої сили – хіба це не є підтримкою тероризму, наочною для всього світу?" [7, с. 2].

Зрозуміло, що подібна широкомасштабна допомога й довготривала підтримка розв'язаної донецько-луганськими бойовиками військової агресії вимагає від їх організаторів (тобто усіх тих прибічників сепаратистів, хто підтримує і фінансує терористичну діяльність останніх) постійних багатомільярдних витрат.

На підтримку цього свідчать і загальновідомі в світі далеко непоодинокі факти фінансового забезпечення терористичних акцій у США, Росії, Японії, на Близькому Сході, які вже висвітлювалися в літературі.

Так, щорічні надходження з Іраку на фінансування терористичної діяльності ісламських фундаменталістів шийтської гілки Хезболлах (Ліван) сягають 100 млн доларів США.

Річний бюджет Хамас (ісламський рух опору, Палестина) оцінюється в 30 млн американських доларів.

Ірландські терористи з ІРА витрачають на свої потреби в середньому 12 млн доларів за рік.

Доходи терористичної секти "Аум Сенріке" на момент здійснення хімічної атаки в токійському метро (Японія, 1995 рік) склали майже 100 млрд єн.

Фінансування організації сепаратистів ЕТА ("Країна басків і волі", Іспанія) становить щорічно близько 1,5 млрд песет.

Тільки особистий статок організатора, ватажка і основного спонсора міжнародного тероризму Осамі Бен Ладена обчислюється 300 млн доларів США.

Тому і не випадково, що, наприклад, після кривавого теракту в Нью-Йорку (США), що стався 11 вересня 2001 року, одним із основних напрямів контртерористичного удару американських спецслужб стали відомі їм фінансові мережі терористичних організацій (тільки протягом перших трьох місяців поспіль, ними було заблоковано активи останніх, розміщені в банках США, на суму близько 33 млн доларів).

Поряд із цим, міжнародна практика переконливо доводить те, що в умовах розвитку світових інформаційних, фінансових, транспортних та інших ресурсів, насиченості індустріальних регіонів і мегаполісів небезпечними виробництвами, стратегічними об'єктами і спорудами розгалуженими системами життєзабезпечення тощо, збитки, спричинені терористичними акціями, є набагато масштабнішими.

Так, внаслідок згаданого теракту в Нью-Йорку за різними оцінками фахівців, було спричинено збитків у розмірі понад 95 млрд доларів США. Ще більшими вони здаються нам очікуваними від довготривалої терористичної агресії на Сході нашої держави, під час якої майже щодня гинуть ні в чому не повинні люди, жінки і діти, зруйновано інфраструктуру багатьох населених пунктів й великих індустріальних міст, помешкань громадян, значна частина яких змушена залишати рідні оселі й робочі місця, переривати навчання, рятуючись від терористичної навали.

Отже, вважаємо, що в чинному вітчизняному законодавстві, яке регламентує боротьбу з тероризмом і його фінансуванню, має бути передбачене обов'язкове відшкодування всіма їх суб'єктами (солідарна відповідальність) у повному обсязі завданих державі та жертвам їх протиправних дій матеріальних і моральних збитків.

Тому доцільно внести відповідні зміни до ст. 258 і ст. 258 (5) КК України, визначивши це у санкціях вказаних норм.

У такому ж форматі, здається, має бути допрацьований Розділ VIII Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, яким передбачена відповідальність за порушення вимог законодавства у цій сфері.

Навряд чи можна вважати достатнім закріплений у його ст. 27 обов'язок відшкодування шкоди, заподіяної юридичній або фізичній особі, лише “незаконними діями державних органів внаслідок здійснення ними заходів щодо протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом або фінансуванню тероризму чи фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, що має відшкодуватися з Державного бюджету України в установленому порядку.

Наша позиція ґрунтується і цілком відповідає міжнародно-правовим нормам щодо відшкодування та компенсацій жертвам насильницьких злочинів, прийнятим протягом 1985–2004 років.

До речі, у розрізі їх вимог наприкінці минулого – початку нинішнього століть було підготовлено й подано до Верховної Ради України цілий ряд законопроектів, але жоден з них, на жаль, не був розглянутий і прийнятий як закон [8, с. 350]. Серед них залишається поки що без реалізації і запропонований спосіб (механізм) відшкодування шкоди потерпілим від злочинів особам (за рахунок коштів Державного бюджету України), широко запроваджений і достатньо апробований у цивілізованих країнах світу.

Підсумовуючи викладене вище, вважаємо, що врахування і реалізація запропонованих нами пропозицій сприятимуть активізації й більш успішній протидії тероризму та його фінансуванню, а посилення відповідальності за них та забезпечення її незворотності значно підсилять правову профілактичну функцію у зазначених вище нормах КК України, утримуючи потенційно схильних до таких злочинів осіб від протиправної поведінки, що може стати також і відповідним орієнтиром для подальшого розвитку міжнародного законодавства з висвітленої проблематики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2014. – № 50/51 – С. 2057.
2. Лов'як О.О. Законодавчі засади створення системи правових заходів щодо мінімізації наслідків терористичної діяльності / О.О. Лов'як // Управлінські, правові та психологічні аспекти запобігання масовим порушенням громадського порядку і проявам тероризму : збірник матеріалів

міжнародної науково-практичної конференції (26–28 червня 2008 р., м. Київ). – УВПД ГШ МВС України, 2009. – С. 186–193.

3. Яманук Л. Тероризм в глобалізації / Л. Яманук // Управлінські, правові та психологічні аспекти запобігання масовим порушенням громадського порядку і проявам тероризму : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (26–28 червня 2008 р., м. Київ). – Київ : УВПД ГШ МВС України, 2009. – С. 73–76.

4. Коваленко С. Маріуполь : атака на людяність // Моменти. – 2015. – № 1. – С. 3.

5. Торгоненко А. “Зброя та вибухівка” : підсумки підбито / А. Торгоненко // Іменем Закону. – 2015. – № 11 (5956). – С. 12.

6. Крутов В.В. Від патріотичного виховання боротьби з тероризмом... до недержавної системи національної безпеки / В.В. Крутов. – К. : Видавництво “Преса України”, 2009. – 592 с.

7. Порошенко П. Ми захистимо нашу свободу / П. Порошенко // Моменти. – 2015. – № 1 – С. 2.

8. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін. ; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Т. 1. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

Отримано 24.12.2015